

Крохмальна Галина Іванівна

кандидат філологічних наук

ПЕДАГОГІЧНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА:

АНАЛІТИЧНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ВИМІРИ

Анотація: У статті дано характеристику вибіркової дисципліні «Педагогічна комунікація», яка передбачає розвиток комунікативної вправності майбутніх педагогів. Розглянуто деякі аспекти змістових модулів дисципліни. Окреслено сучасні тенденції педагогічної термінології у рамках нового закону про освіту. Здійснено аналіз розвитку освітніх інтернет-технологій педагогічної комунікації.

Модернізацію української системи освіти, розглядають як цілісний процес, що підпорядкований завданням соціально-економічних реформ України. Освіта адаптується до основних процесів суспільства: формування державності, інтеграції у світовий соціокультурний та освітній простір. Надання можливостей вести сучасну педагогічну комунікацію, зростання вимог, умов і мотивації до обміну інформацією у віртуалізованому «цифровому суспільстві» стали серйозними викликами і перспективами щодо компетенцій фахової підготовки педагога у ХХІ столітті. У такому насиченому динамічними соціальними подіями інформаційному суспільстві проблема комунікації виходить у ряд найважливіших викликів. Особливо це стосується освітньої сфери, яка має забезпечити підготовку людини до життя у мінливому, агресивно налаштованому, «цифровому» світі. Мовна вправність, яку означають терміном комунікативна компетенція – важлива умова кваліфікації педагога. Вчитель не повинен володіти комунікативними вміннями на рівні письменника, але й нехтувати важливістю вміння висловлювати думку, адекватно реагувати на реакцію співрозмовника чи групи слухачів – не можна. Професійний обов'язок педагога – не лише удосконалювати свій фах, а й наполегливо удосконалювати мовну культуру професійного спілкування. Комунікативна діяльність педагога – це процес постійного аналізу і динамічного вивчення, реакції на навчальну комунікацію, моніторинг свого

оточення, активна діяльність щодо оцінки ситуації, контроль за реакцією адресата, вивчення і реагування на зворотній зв'язок, за потреби – відповідна стимуляційно-заохочувальна діяльність щодо якості та кількості комунікативного процесу. [6, с. 106]

Комунікація, як відомо, є двостороннім потоком інформації. У ньому важливі якість передавання інформації, її повнота, зміст, форма, що дає змогу не лише оперативно і правильно сформулювати уявлення про відповідну проблему, а й обирати партнерів, розробляти її стратегію і тактику, визначати адекватні методи і засоби реалізації конкретних цілей. Ефективність комунікації залежить від зрозумілості, доступності інформації. [2, с. 19]

В усі часи вміння вправно писати, добре говорити й правильно мислити входили в ідеал освіченої людини. Сучасні виклики цифрового суспільства утвердили цей ідеал. Грамотна людина легко орієнтується в потоці фахової інформації, їй легше поповнювати запас знань і ділитися ними з іншими. Тому актуальним питанням сьогодення стає мовна вправність педагога, вміння реалізовувати основні види мовлення у педагогічній комунікативній діяльності.

З огляду на потреби підготовки кваліфікованого фахівця у Львівському національному університеті імені Івана Франка запроваджено дисципліну «Педагогічна комунікація». Ця дисципліна є вибірковою, складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки фахівця за ОКР «бакалавр».

Курс «Педагогічна комунікація» є складовою частиною гуманітарних дисциплін, передбачає розвиток мовної вправності (комунікативної компетентності) майбутніх педагогів, підвищення рівня їх етичної взаємодії з учнями, формування комунікативної спрямованості у студентів, курс покликаний допомагати становленню сучасного педагога, який розвивається і формується в умовах сучасного освітнього простору, відповідно до вимог Нової української школи. «Педагогічна комунікація» – самостійний навчальний предмет, що базується на філологічних курсах «Основи комунікативної лінгвістики», «Основи теорії мовної комунікації», «Теорія мовленнєвої діяльності», «Комунікативістика» «Лінвокогнітологія», «Сучасна українська

мова» і ін. та має на меті систематизувати й узагальнити знання студентів з української орфоєпії, морфології, синтаксису, стилістики української мови, розв'язувати педагогічні завдання, моделювати педагогічні комунікативні ситуації майбутнього працівника освітньої сфери. Адже педагогічна комунікація ставить специфічні вимоги до якостей особистості майбутнього вчителя, серед яких є комунікативність як необхідна передумова успішної й активної роботи з педагогічною інформацією, що спрямована на навчання і виховання учнів. [1, с. 23]

Предметом вивчення навчальної дисципліни є спілкування як система соціально-психологічної взаємодії між суб'єктами комунікації, спрямована на створення оптимальних соціально-психологічних умов для спільної діяльності. Програма навчальної дисципліни складається з двох змістових модулів: Змістовий модуль 1. Педагогічна комунікація як феномен педагогічної діяльності; Змістовий модуль 2. Основні засоби педагогічної комунікації. Метою викладання навчальної дисципліни є оволодіння системою комунікативних знань, умінь, що забезпечують реалізацію функцій, покладених на педагога в цілому, здійснення майбутніми фахівцями педагогічної комунікації на високому якісному рівні, можливість самореалізації й самовдосконалення студентів через вербальні, невербальні засоби комунікації з погляду педагогічної діяльності. Основними завданнями вивчення дисципліни є надання студентам знань теоретичних положень педагогічної комунікації; практичне оволодіння технікою керівництва педагогічною комунікацією; оволодіння ефективними шляхами впливу на співрозмовника, суб'єкта комунікації; розвиток комунікативних компетенцій, необхідних у професійному спілкуванні педагогів.

Після закінчення курсу студенти повинні вміти використовувати багатство мови, реалізовувати основні різновиди мовлення у педагогічній комунікативній діяльності; добирати в усному й писемному педагогічному мовленні найдоцільніші формули мовленнєвого етикету; моделювати процес педагогічної комунікації, враховуючи його структурні елементи;

організовувати процес прийому й передачі педагогічної інформації; управляти процесом в системі «вчитель-учень»; установлювати суб'єкт-суб'єктні стосунки з суб'єктами комунікації; використовувати інформаційні ресурси комп'ютерних технологій для організації навчально-виховного процесу.

На вивчення дисципліни відведено 90 годин, 3 кредити ECTS. Зупинимось на певних аспектах інформаційного наповнення деяких тем змістових модулів.

Важливою складовою конкурентоспроможного фахівця є досконале володіння культурою спілкування, зокрема, рівень його фахового мовлення, що передбачає майстерне володіння термінологічною лексикою. Це свідчить про глибоке розуміння професійних понять і явищ, є умовою успішної фахової комунікації. Знання педагогічної термінології – це умова високої професійності педагога. Адже здобуття фаху вчителя передбачає необхідність опанування поняттєвою сферою обраної спеціальності, репрезентованої засобами національної термінології. Гуманітарні професії, до яких належить і фах учителя початкової школи, зумовлюють глибоку мовну освіченість студента, оскільки мовлення в подальшій діяльності педагога є джерелом і носієм інформації, засобом впливу й переконання, а тому обов'язково має бути досконалим.

Особливо актуальним є введення нових термінологічних понять педагогіки в активний лексичний обіг у період усебічного реформування системи освіти, в умовах вільного доступу користувачів до зарубіжних джерел інформації. 2017 рік в освіті минув «під знаком» упровадження нового закону про освіту, який уже набрав чинності. Закон реформує шкільну освіту і безпосередньо стосується життєвих інтересів мільйонів громадян України, серед них - учителі, школярі та їхні батьки. Цей документ активно обговорюють на телевізійних каналах, у суспільних мережах, різних конференціях, науково-методичних семінарах, зібраннях, «кластерах», «панелях». Перебудова загальної та професійної школи, нові державні стандарти освіти, організація нових видів і типів освітніх установ значно

збагачують науку новими поняттями, посилюють потребу щодо систематизації та оновлення чинної педагогічної терміносистеми.

У сьогоднішніх дискусіях активно використовують запозичення, які часто, на нашу думку, необґрунтовано вживають у педагогічному мовленні. Такі «чужі слова» не просто переважають у мовленні сучасних педагогів, а просто витісняють власне українську мову. Чи є підстави для вживання такої кількості запозичень? Чи справді легше використовувати для позначення поняття іншомовне, а не рідне слово?

Запозичена лексика – невід’ємна складова української мови. І в педагогічній термінології більшість термінів є запозиченими. Термінологія будь-якої науки відкрита і відображає міжнародний характер науки, тому не можливо обійтись без запозиченої термінології. Питання про доцільність запозичень актуальне і сьогодні. Над ним працювали Н.В. Васильєва, А.С. Д’яков, Д.С. Лотте, Т.Р. Кияк, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк, Т.І. Панько, В.І. Пілецький, Л.О. Симоненко, О.В. Суперанська та ін.

У сучасній українській термінології спостерігаємо посилений інтерес до національних елементів у мові, але і одночас українська термінологія часто засмічується запозиченнями, бо нібито прагне розвиватись відповідно до міжнародних стандартів. Тому поповнення українських терміносистем запозиченими термінами оцінюється неоднозначно.

Більшість дослідників процес запозичення вважає прогресивним, оскільки відбувається поповнення і видозміна педагогічної термінології. Проте відомі й негативні властивості, які ведуть до денаціоналізації терміносистеми, витіснення національних термінів і терміноелементів. Зокрема, це відмова від національних термінів, яку часто пояснюють тим, що своєю внутрішньою формою, семантичною мотивацією вони викликають зайві асоціації. Однак у фаховому мовленні українські слова автоматично сприймаються у потрібному термінологічному значенні. Ще один позитивний аспект — національні терміни є більш зрозумілими, вони полегшують сприйняття, можуть краще передати суть позначуваного поняття. В. Пілецький вказав на проблему сучасного

наукового мовлення: «У лексичному складі наукових праць, писаних європейськими мовами, є чимало спільних лексем. Така тенденція вступає в суперечність із психологічними засадами сприйняття інформації і породження нової. Практика доводить, що найкраще людина сприймає інформацію і творить нові знання засобами рідної мови. Звідси і сучасні проблеми використання в науковому стилі тих мовних засобів української мови, які зберігають національну своєрідність мови і водночас є важливими текстотворчими одиницями сучасного наукового тексту» [8, с.428].

Вчені виділяють три види мовної політики щодо запозиченої лексики: ксеноманія (заохочення запозичень), утилітаризм (вибирати лише те, що не піддається заміні) і пуризм. Для прикладу, англійська та французька мови не боролися за національну самобутність, вони активно запозичували латинські та грецькі елементи. Слов'янські мови (чеська, польська) навпаки робили усе для того, щоб очистити свою мову від чужих слів [5, с.15]. На думку І.Кочан, в українській мові домінує принцип золотієї середини: іншомовні слова, які не мають національних відповідників, адаптуються й розчиняються в потужному арсеналі «національних слів» [5, с.15]. З огляду на це, міжнародна лексика не порушує внутрішньої структури мови, а забезпечує контакти з іншими мовами світу і вказує на високий рівень української літературної мови загалом і української термінології зокрема [5, с.17]. Терміни чужомовного походження єднають нашу лексику з міжнародними стандартами, а питомі - зберігають її самобутній і народний характер. [9, с.129]

Проте, сьогодні, на нашу думку, у лексиці занадто багато запозичень, зокрема у термінології. Науковець, вичитавши в іноземній літературі нові терміни, не обтяжує себе пошуком відповідників, а починає вживати їх у своєму науковому мовленні. Ніж розбудовувати питому термінологію, легше взяти готові слова з англійського словника. [9, с.131] Тому в рамках обговорення нового закону про освіту на освітніх «кластерах» сьогодні оперують свіжоствореними варваризмами на кшталт: *консюмер, івент, едвайзер, локація, фасилітація, концепт, гештег, спікер, провайдер, ментор, моніторити, компетенція*, і ін.,

які вже стали активною лексикою у мовленні сучасних реформаторів освіти. Хоча можна на означення цих понять підібрати українські відповідники: *Консюмер – споживач; Івент – подія, захід; Едвайзер – порадник; Локація – розміщення, місцезнаходження; Фасилітація – сприяння; Фасилітатор – посередник; Концепт – поняття; Гештег – (слово або фраза, перед якими стоїть символ #) – мітка, словоказ; Спікер – речник; Провайдер – постачальник, провідник; Ментор – наставник, керівник; Моніторити – відстежувати; Компетенція – обізнаність; Контент – вміст, наповнення; Бінарний урок – подвійний, двійковий; Тьютор – викладач, вчитель; Стартувати – починати; Фінішувати – закінчувати; Партнер – напарник; Модератор – ведучий; Наратор – оповідач; Перформанс – дійство; Імплементация – впровадження; Креативність – винахідливість, творчість; Месидж – посил.*

Та чи здатне таке «безглузде мовлення, що справляє солідне враження» [7, с. 19] змінити освіту на краще? Отже, педагогічна комунікація, спрямована на навчання, виховання та розвиток особистості, потребує особливої уваги у вищих навчальних закладах. Адже, чим вправніша і досвідченіша людини в мові, тим ясніше і точніше вона здатна передати потрібний зміст, найрізноманітніші переходи думки. Грамотна людина легко орієнтується в потоці фахової інформації, їй легше поповнювати запас знань і ділитися ними з іншими [9, с. 15].

Якими б актуальними і «гостро необхідними» не були слова-запозичення, педагог повинен усвідомлювати небезпеку їх руйнівного впливу на мовну свідомість, а тому слід бути обережними із занадто частим слововживанням іншомовних неологізмів, підтримувати «гігієну» індивідуального мовлення, пам'ятаючи про кращі зразки педагогічної комунікації, які побудовані на фундаменті рідного слова.

Невід'ємною складовою професії педагога є інтенсивна комунікація, яка здійснюється по горизонталі – комунікація з колегами, працівниками педагогічних установ і по вертикалі – спілкування з керівниками й учнями, у

навчальному закладі і за його межами у письмовій і в усній формах, контактним способом і опосередковано (документація і комп'ютерна комунікація) і слугує головним засобом розв'язання багатопланових і педагогічних завдань. [11. с, 203] Сьогодні поряд із традиційними засобами комунікації набувають актуальності сучасні інформаційно-комунікаційні технології. Дослідження про впровадження інтернет-технологій у педагогічну практику активно проводяться вже давно (Б. Гершунський, В. Глушкова, А. Єршова, Ю. Машбиця, С. Пейперт, К. Колін, Є. Полат М. Бухаркіна, А. Хуторський, Н. Морзе, В. Биков, А. Гуржій, В. Гапон, М. Плескач та ін.). У вітчизняній науці лише нещодавно почали з'являтися публікації, присвячені використанню Інтернету в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи. З'являються публікації, в яких розглядають проблеми розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності педагогів (О. Буйницька, К. Врадій, С. Буртовий, Н. Василенко, Н. Морзе, О. Луцинська). Тому ця проблема ще на стадії дослідження.

Поява Інтернету, як освітнього феномену, не змінюючи значною мірою предмету і завдань дидактики, її основних принципів викликає нові суспільні, професійні та культурні вимоги до змісту навчання; впливає на процес навчання; дозволяє якісно змінити і вдосконалити, а іноді і створити нові методи навчання; розвиває нові організаційні форми навчання, такі, наприклад, як дистанційне; змінює погляди на систематизацію і класифікацію основних засобів навчання. [3. с, 2] В сучасному в освітньому просторі недостатньо чітко визначені напрямки педагогічної діяльності вчителя орієнтовані на комп'ютерну підтримку навчального процесу і, на жаль, не розроблена методика їх практичного наповнення. Моментальна доступність в Інтернеті опублікованої інформації є зручною для педагогічної комунікації. Саме тому, мобільність та доступність інтернет-технологій є важливою у творенні інформаційного суспільства й просто у комунікації та обговоренні будь-яких ідей поміж людьми.

Сучасна специфіка навчально-виховного процесу визначає низку вимог до інформаційних систем, які можуть використовуватися в навчально-виховному процесі: 1) відкритість (сумісність з усіма сучасними стандартами, а також можливість нарощування функціональності через взаємодію з програмним забезпеченням незалежних постачальників інтернет-послуг, а за необхідності, з власними розробками користувачів – учнів, студентів, учителів, викладачів, науковців тощо; 2) інтегративність (система повинна інтегрувати в єдиному розподіленому інформаційному просторі завдання навчально-виховного процесу – освітні, виховні, розвивальні, передбачати можливість розширення у разі збільшення обсягів інформації та кількості користувачів порталу); 3) мобільність (здатність працювати на апаратних платформах, операційних системах, серверах бази даних); 4) адаптованість (можливість легкого налаштування, яке враховує особливості конкретного навчального закладу, нарощування функціональних можливостей системи, не виходячи за межі прийнятої попередньої концепції розвитку й технологічної бази відповідно до специфічних потреб користувачів); 5) локалізація (підтримка національних вимог і стандартів у галузі організації процесу навчання). [10. с. 108-109]

Найбільш активними інформаційно-комунікаційними технологіями в освіті є сайти, блоги, соціальні мережі. Блоги мають таку особливість, що вони здебільшого є приватного характеру і становлять інтерес лише для невеликої групи людей, які можуть бути знайомі з автором або цікавляться його думками та коментарями щодо подій у світі, фахової діяльності, родинного життя, мистецтва тощо. Тільки деякі з них стають відомими, нові пости яких можуть отримувати десятки або сотні коментарів.

Педагогічна комунікація з використанням блогосфери останнім часом набула широкої популярності. Щоб стимулювати використання блогів для педагогічної комунікації, на допомогу педагогові, який хоче удосконалити сучасне спілкування з усіма суб'єктами педагогічної комунікації, проводять семінари, видають посібники, збірники статей. [4. с. 54-57]

Для аналізу педагогічної комунікації у блогосфері було відібрано 10 учительських блогів. Підписників у цих блогах – небагато – 14 – 100 осіб. Зате кількість гостей – від 48 тис. до 162 тис. Початок роботи над таким видом навчальної комунікації, як правило, – 2014-2015 рр. Треба відзначити, що деякі вчителі, на жаль, не до кінця усвідомлюють мету власного блогу: 20% авторів блогів, не використовують блоги уповні за призначенням: такий блог не має ознак активності, є лише статична інформація про вчителя (велике фото і не одне, біографія, грамоти тощо). 80 % авторів активно підтримують функціонування своїх блогів. Подаємо основну інформацію, яка представлена у блогах учителів початкової школи:

1. Перехід на сайти міністерства, районних відділів освіти, школи, бібліотеки, на блоги завуча, директора, інших вчителів а також на дитячі цікаві сайти.
2. Шкільна документація, методичні рекомендації для вчителів, електронні версії підручників, проектна діяльність, зразки контрольних робіт, презентації уроків, домашні завдання (на жаль, не активні), права дитини.
3. Інформація для батьків.
4. Виховна робота, класне життя, фотоальбом, відео, сторінки здоров'я, конкурси, цікавинки, медіаграмотність, (читалочка, рахівничок, вузлики на пам'ять), календар пам'ятних дат, калькулятор, погода, вітання дітей з іменинами, з Днем народження,
5. Оголошення, новини, архів, перекладач.

Ще один засіб сучасної педагогічної комунікації це – сайти шкіл. Вони надають більш загальну інформацію про навчальний процес. Відображено інформацію про школу, розклад, методичну роботу, виховну роботу, основну інформацію про вчительський колектив, проектну діяльність, міжнародну співпраця, фотогалерею. На деяких сайтах школи є перехід на блоги вчителів. Окремих сторінок вчителів на сайтах не виявлено. Сайти працюють переважно з 2009 р.

У блогах вчителів, і це природньо, більш індивідуально адресована інформація ніж на сайтах школи.

Найбільш активним комунікатором в інтернет-технологіях є соціальні мережі. Вони універсальний засіб спілкування суб'єктів педагогічної діяльності. Соціальні мережі дозволяють вчителям оперативно ділитися з учнями важливою інформацією і робити нагадування. Таким чином педагогам легко ставати популярними з допомогою уподобань («лайків»). Соціальні мережі дають можливість необмеженої в часі та просторі постійної взаємодії вчителя з учнями. Також великим плюсом на користь мереж є те, що в освітній процес можуть бути залучені і батьки. В такий спосіб учитель стає більш доступним усім учасникам навчального процесу. Впровадження інформаційних технологій допомагає учителю зрозуміти, яким чином виконати свою роботу та навчання школярів більш якісно. Звичайно, не можна відкидати традиційні форми отримання інформації про учнів: індивідуальні бесіди з вчителем та іншими фахівцями, батьківські збори, семінари, тренінги, та зручнішими способами зв'язку стали сучасні комп'ютерні інтернет-комунікатори: блоги, веб-сайти, електронні пошти, соціальні мережі та інші методи. Безумовно, що явище соціальних мереж потребує ще вивчення, але вже можна констатувати: соціальні мережі можуть стати повноцінним освітнім середовищем, де кожен охочий може отримати знання у зручний для себе час і за будь-яких обставин.

Дементієвська Н. розглядаючи Інтернет як засіб навчання, зазначає, що він не зовсім відповідає жодній з описаних в педагогічній літературі класифікацій і певною мірою належить до кожного з наведених в класифікаціях типів. Інтернет на відміну від всіх інших засобів навчання має, крім апаратних ресурсів, ще й програмні та інформаційні. Інтернет, виступаючи як засіб навчання одночасно може розглядатися і як освітнє інформаційно-комунікаційне середовище, і як освітнє середовище, в якому може відбуватися процес навчання, збагачує методи навчання, які дозволяють зробити процес навчання більш ефективним. Правильно підібрані та уміло включені до системи традиційних, нові методи, що з'являються завдяки використанню телекомунікаційних мереж в освіті, покращують умови безпосереднього пізнання дійсності та сприяють розвитку критичного мислення та пізнавальної

активності учнів, сприяють формуванню інформаційної культури вчителів та учнів. [3. с, 2]

Прогнозувати успіх таких педагогічних інтернет-комунікацій можливо не завжди, оскільки він нерідко залежить від багатьох непередбачуваних обставин. «Перспективи динамічного розвитку інтернет-сервісів зумовлюють гостру потребу дуже уважного ставлення до інновацій, їх обов'язкової апробації... – тільки поступова, аргументована і логічна, добре зважена та поміркована інтеграція інтернет-технологій у традиційний навчальний процес забезпечить високу якість комунікації в навчальному середовищі» [7, с.139]. Тому вчитель має діяти водночас у кількох вимірах: безпосередньо спілкуватися з партнером, спостерігати за собою і своїми діями, утримувати під контролем свідомості мету спілкування, оцінювати доцільність її досягнення. Співвіднесення прогнозованого перебігу подій з реальними є підставою для корегування своєї діяльності.

Отже, комунікативна діяльність педагога - це процес постійного аналізу і динамічного вивчення, реакції на навчальну комунікацію, моніторинг свого оточення, активна діяльність щодо оцінки ситуації, контроль за реакцією адресата, вивчення і реагування на зворотній зв'язок, за потреби – відповідна стимуляційно-заохочувальна діяльність щодо якості та кількості комунікативного процесу. Тільки на основі ретельного дослідження інтернет-комунікації, аналізу усієї ситуації, творчого, динамічного підходу педагог знаходитиме адекватні засоби для забезпечення педагогічно доцільної комунікації.

Список використаних джерел

1. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація / Н. П. Волкова // Навч. посіб. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 256 с.
2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: теорія, технологія, практика : монографія / Н. П. Волкова. – Д. : Вид-во ДНУ, 2005. – 304 с.

3. Дементієвська Н. Освітня всеукраїнська Інтернет-мережа та телекомунікаційні проекти. Режим доступу: http://www.ii.npu.edu.ua/files/Zbirnik_KOSN/2/22.pdf
4. Добринська Н. Ю. Персональний блог – інструмент зміцнення позитивного іміджу педагога / Н. Ю. Добринська // Впровадження та поширення інформаційно-комунікаційних технологій у роботі дошкільного навчального закладу з дітьми, педагогами, батьками та громадськістю : тематичний збірник праць. – Рівне : РОППО, 2015. – 85 с.
5. Кочан І. Іншомовні слова: кальки чи національні відповідники? / І. Кочан // Українська наукова термінологія : зб. матеріалів наук.-практ. конф., (Київ, 11 груд. 2011 р.). – К. : Наук. думка, 2009. – № 2. – С. 9–26.
6. Крохмальна Г. І. Сучасні тенденції навчальної комунікації вчителя початкової школи. / Г. Крохмальна // Наступність дошкільної та початкової освіти в контексті соціальної мобільності : Матеріали теоретико-практичного семінару, 20 січня 2017р. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. – С. 104-107.
7. Крохмальний Р. О. Комунікація і сучасне навчальне середовище ВНЗ: виклики інформаційного суспільства / Р. О. Крохмальний // Молодий вчений. — 2016. — №10. С. 137 – 140.
8. Пілецький В. Сучасний український термін (проблеми збереження національномовної самобутності) / В. Пілецький // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів, 2004. – Вип. 34. – Ч. I. – Кн. 1. – С. 428–437.
9. Селігей П. Світло і тіні наукового стилю: Монографія / НАН України. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. – 627с.
10. Семеновська Л. А. Науково-методичні основи використання портальної технології в навчально-виховному процесі / Л. А. Семеновська // Естетика і етика педагогічної дії : зб. наук. праць. – Київ – Полтава, 2015. – Вип. 10. – С. 106–117.

11. Шкуренко О. В. Професійно-педагогічна комунікація майбутніх вчителів початкових класів / О. В. Шкуренко // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. Пед. науки. – 2009. – Вип. 166. – С. 202-205.